

MA'NO KO'CHISHINING LINGVOKOGNITIV TADQIQI: INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI QIYOSI

Oygul Xasanovna

*O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti Ingliz tili integrallashgan kursi №1
kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu tezis ma'no ko'chishi hodisasini lingvokognitiv nuqtayi nazardan qayta talqin qiladi. Unda semantik transformatsiya jarayonlari insonning idrok, tajriba va madaniy xotirasi bilan bog'liq holda yoritiladi. Ingliz va o'zbek tillari materiallari asosida metafora va metonimiya konseptual fikrlash vositasi sifatida tahlil qilinadi. Natijada ma'no ko'chishi tilning ichki rivojlanish mexanizmi ekanligi asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *lingvokognitivlik, semantik kengayish, metafora, metonimiya, konseptual model, milliy tafakkur, qiyosiy tilshunoslik.*

KIRISH

So'nggi yillarda tilshunoslikda antropotsentrik yondashuv kuchayib, til inson omili bilan uzviy bog'liq holda o'rganilmoqda. Lingvokognitiv paradigma til birliklarini inson tafakkuri mahsuli sifatida talqin etadi. Shunday jarayonlardan biri – ma'no ko'chishi – so'z semantikasining kengayishi yoki o'zgarishi orqali namoyon bo'ladi.

Ma'no ko'chishi insonning atrof-muhitni anglashida metaforik tafakkur muhim o'rin egallashini ko'rsatadi. Inson ko'pincha mavhum tushunchalarni sezgi orqali qabul qilinadigan obyektlar yordamida idrok etadi. Natijada semantik birliklar yangi ma'no qirralarini hosil qiladi.

Ma'no ko'chishining kognitiv mexanizmi.

Kognitiv tilshunoslikda konseptual modellashtirish asosiy tushuncha hisoblanadi. Inson tafakkurida mavjud modellar voqelikni soddalashtirilgan shaklda aks ettiradi. Metafora – ikki turli konseptual maydon o'rtasidagi o'xshashlikka asoslangan ko'chish bo'lsa, metonimiya – bitta maydon ichidagi yaqinlik munosabatiga tayanadi.

Masalan, hissiyotlarni fizik jarayonlar orqali ifodalash ko'plab tillarda kuzatiladi. Bu jarayon inson organizmi va tashqi dunyo tajribasi o'rtasidagi bog'liqlikdan kelib chiqadi.

Ingliz tilidagi namoyon bo'lishi.

Ingliz tilida abstrakt tushunchalarni iqtisodiy va fazoviy kategoriyalar orqali talqin qilish keng tarqalgan. Vaqtni “sarflash”, “yo'qotish” yoki “tejash” mumkinligi haqidagi tasavvur uni moddiy obyekt sifatida konseptuallashtirish natijasidir.

Shuningdek, muvaffaqiyat yuqoriga ko'tarilish, muvaffaqiyatsizlik esa pastga tushish bilan ifodalanadi. Bunday model fazoviy tajribaga asoslanadi. Siyosiy diskursda

joy nomlarining institutsional ma'noda qo'llanishi esa metonimiyaning barqaror modelga aylanganini ko'rsatadi.

Bu misollar ingliz tilida pragmatik va ratsional tafakkur ustun ekanini ko'rsatadi.

O'zbek tilidagi xususiyatlar.

O'zbek tilida ma'no ko'chishi milliy qadriyatlar va an'anaviy tafakkur bilan uyg'unlashgan. Ruhiy sifatlar ko'pincha yurak, ko'ngil, bosh kabi tana a'zolari orqali ifodalanadi. Bu esa somatik metaforalarning ustuvorligini bildiradi.

Masalan, insonning saxiyligi kenglik bilan, pokligi esa yorug'lik bilan bog'lanadi. Bu holat tabiat va ruhiy holat o'rtasidagi o'xshashlik asosida shakllangan konseptual modeldan kelib chiqadi.

Metonimik birliklarda esa shaxs nomining uning ijodi yoki faoliyati bilan tenglashtirilishi kuzatiladi. Bu umumlashtirish tafakkur ixchamligini ta'minlaydi.

Qiyosiy mulohazalar.

Har ikki til ma'no ko'chishini idrok jarayonining tabiiy qismi sifatida namoyon etadi. Ammo ingliz tilida ratsional-iqtisodiy model kuchliroq bo'lsa, o'zbek tilida axloqiy-estetik model ustunlik qiladi. Ushbu farq tarixiy va ijtimoiy rivojlanish jarayonlari bilan izohlanadi.

Shunday qilib, ma'no ko'chishi universallik va milliy o'ziga xoslikni birlashtiruvchi hodisa sifatida baholanishi mumkin.

Xulosa.

Ma'no ko'chishi lingvokognitiv jihatdan inson tafakkurining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi.

U konseptual modellash asosida shakllanib, til tizimida mustahkamlanadi.

Ingliz va o'zbek tillari qiyosi ushbu jarayonning umumiy kognitiv asosga ega ekanini, biroq madaniy muhit ta'sirida turlicha namoyon bo'lishini ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalari semantika, tarjima nazariyasi hamda madaniyatlararo muloqot yo'nalishlarida qo'llanishi mumkin.